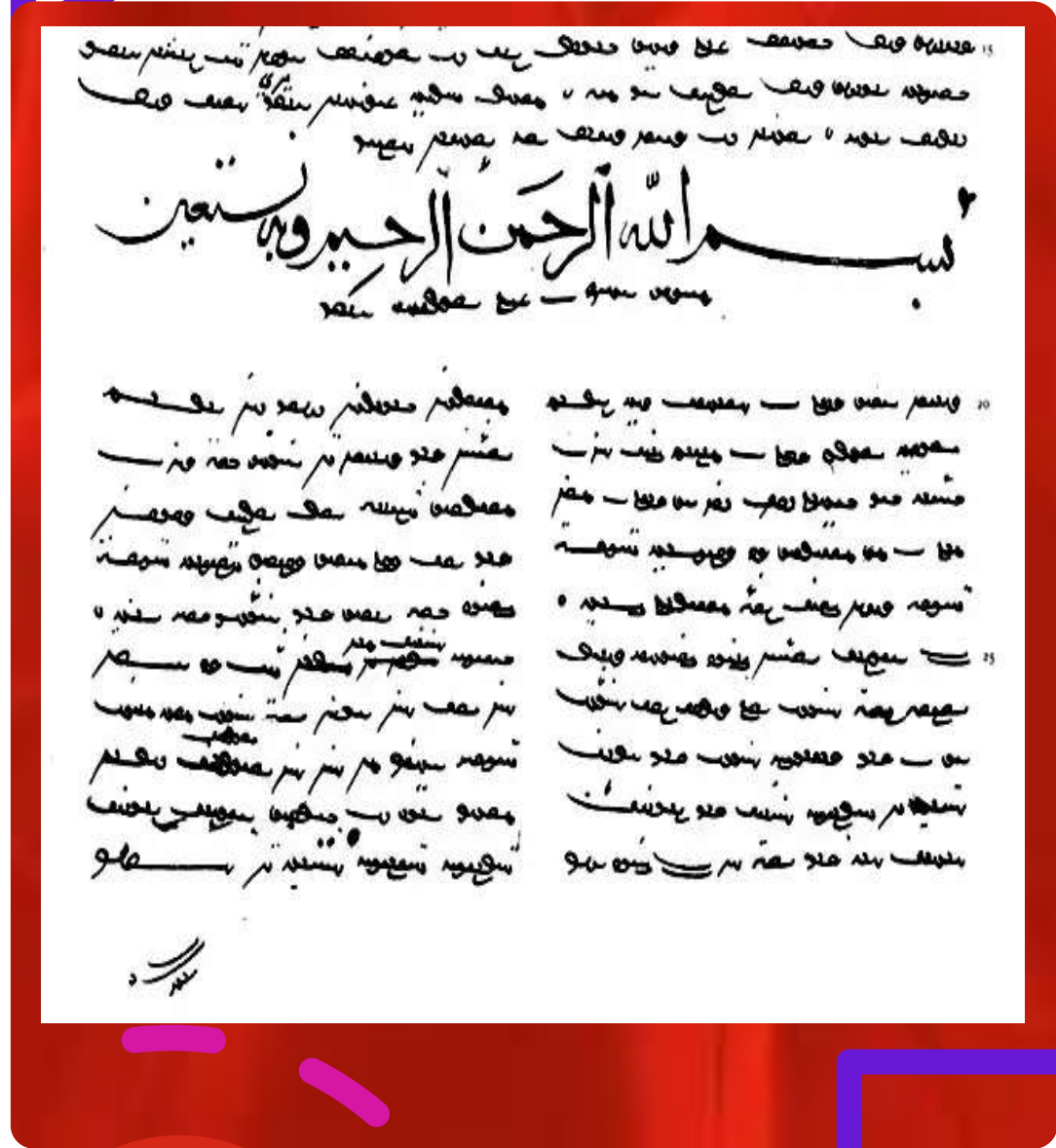

KUTADGU BİLİG OKUMALARI

Prof. Dr. Yavuz Kartallıoğlu
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
yavuzkartallioğlu@gmail.com

Sunum planı:

I. Söze Başlama

II. Kutadgu Bilig
Kim İçin Yazıldı
Ve Yazılış
Amacı,

III. Yusuf'un Doğup
Büyüdüğü Çevre
Ve Tarihî Manzara,

IV. Yusuf'un
Eğitimi,

V. Eserin
Yazıldığı Yer ,

VI. Kutadgu Bilig
Eser Adının
Bugünkü
Türkçesi,

VII. Eserin Beyit
Sayısı,

VIII. Kutadgu
Bilig'in
Başlangıç Kısmı,

IX. Kutadgu
Bilig'in Temelleri,

X. Kutadgu Bilig
Nüshaları,

XI. Balasagunlu
Yusuf'tan Yusuf
Has Hacib'e,

XII. Kutadgu
Bilig'de Yabancı
Etkisi Var mı?,

XIII. Bir
Siyasetname
Olarak Kutadgu
Bilig,

XIV. Kutadgu
Bilig'de Devlet
Modeli,

XV. Dünyevi
Duygular,

YUSUF'UN DUASI

I.
“rahmân ve rahîm olan
Allah'in adıyla”

1068-1069 yılı...

- **Bayat atı birle sözüg başladım, törütgen igidgen keçürgen idim**
- Yaratan, yetiştiren ve bağışlayan rabbim olan Tanrının adı ile söze başladım.

(Odgurmuş'ın Kün Togdı'ya mektubundan...)

3716	<p>Öküş ögdi sansız sena bu tilin, kılurmen bayatka ayın hem yılın Bu dilimle Tanrıya aylar ve yıllarca sonsuz hamd ve sayısız sena etmekteyim.</p>
3717	<p>Yağız yir yaşıl kök yarattı kün ay, karañku yarukluk çıgay tut ya bay Kara toprağı, mavi göğü, güneşi ve ayı, karanlığı ve aydınlığı, fakiri veya zengini hep o yarattı.</p>
3718	<p>Törütti kalın bod bu sansız tirig, tirilgü berür kodmaz açın berig Sonsuz varlıkları ve sayısız canlıları o halketti; o bunların hepsine rızkını verir ve hiç birini aç bırakmaz.</p>
3719	<p>Bir ol bir idi kim törütti iki, sakışka katılmaz anıñ birliki Kendisi birdir, fakat yarattığı ikidir; onun birliği hesaba girmez.</p>
3720	<p>Bir ol bar siziksiz kalı kañçasız, köñülde yırak tutgu okşag meñiz O bir ve vardır; şüphesiz, nasılsız ve nicesizdir; onu düşünürken, ona bir benzer ve şerik tasavvur etmemelidir.</p>
3721	<p>Ululuk añar ol bedüklük añar, ugan erklig ol bir kamugdın sınar Ululuk ona ve büyüklük ona mahsustur; kadir ve hâkimdir ve her hususta tektir.</p>

3722	Yarattı kalın barça sansız kulug, tilemişke berdi agırlık kamug Bütün bu sonsuz ve sayısız kulları o yarattı; dilediğine her türlü izzeti ihsan etti.
3724	Yaşıl kök töritti kötürdi ediz, kün ay birle yulduz bezedi bediz Mavi göğü yarattı ve yüseklerle çıkardı; güneş, ay ve yıldızlar ile üzerini süsledi.
3726	İsig tımlığıg hem kuruğ ya ölüg, yaraştırdı halkka tegürdi ülüg Sıcak ile soğuğu, kuru ile yaşı birbirine yaraştırdı ve halka kısmetini verdi.
3727	Törütti tilek teg tilemiş tilek, kerek bolmadı anda arka yülek Dilediğini istediği gibi yarattı, bu işte onun yardımcıya ihtiyacı olmadı.
3728	Tilese agırlar tapugsuz kulug, tilese uçuzlar tusulmaz tapug İsterse, ona kulluk etmeyen bir kulu aziz kılar; isterse, kulluk edeni zelil eder ve onun kulluğu hiç bir şeye yaramaz.
3729	Tilemiş tileki bolur bol tise, yoritur kazasın ne erse kese Ol, derse, dilediği olur; her işte, karar verdiği gibi, hükümünü yürütür.

II. KUTADGU BİLİĞ KİM İÇİN YAZILDI VE YAZILIŞ AMACI...

- Kutadgu Bilig, herkese hitap eden bir eserdir ama asıl hedef kitlesi Yusuf'un kendi ifadesiyle özellikle **melikler**dir; melikler buradan öğrenecekleri bilgi ile önce şehirleri, sonra ülkeyi en iyi şekilde yönetebilirler. Yusuf ayrıca bilgiliyi muhatap aldığını da eserinde belirtmiştir. Yusuf, bilginlere seslenerek kendi zamanından şikâyet etmiştir, bu şikâyeti aslında **eserin yazılış amacının** da özetidir:

6451	Körü bar ay bilge bu künki ödüg, öñin boldı barça kamug iş küdüg Ey bilge, bugünkü zamana dikkat et, işler tamamen değışti.
6452	Biliglig uçuz boldı tutnur özin, ukuşlug agın boldı açmaz sözin Bilgili hakir oldu, bir tarafa sinip kalıyor; akıllı dilsiz oldu, ağzını açmıyor.
6453	Telim boldı ilde bu yavlak kişi, yavaş boldı satgag kötürmez başı Memlekette fena adamlar çoğaldı; halîm insanlar ayak altında kaldı, başlarını kaldıramıyorlar.
6454	Borun yüz yuguçi namaz kodguçi, kür ersig atandı yoritur küç Şarap ile yüzlerini yıkayan ve ibadeti bırakanlar şimdi yiğit sayılıyor ve istediklerini yapıyorlar.
6455	Fesad fisk idisi atandı eren, bor içmez kişi atı boldı saran Fesat ve fisk yapanlar merd sayıldı; şarap içmeyen kimseler hasis sayıldı.
6456	Namaz ruza birle yoriglı kişi, munafik atandı ay elçi başı Namazına ve orucuna devam eden insanlar münafık sayıldı, ey memleketin başında bulunan insan.
6457	Halal yitti barça haram üstedi, haram yegli könlin kara kir tudı Halal büsbütün ortadan kalktı, haram çoğaldı; haram yiyenin gönlü kara kirle kaplandı.
6458	Halal atı kaldı körüglisi yok, haram karma boldı toduglısı yok Halalin ancak adı kaldı, onu gören yok; haram kapışıldı, hâlâ ona doyan yok.
6459	Kanı bu haramıñ haram tegüçi, haramıg kodup bir halal yegüçi Hani bu harama haram diyen, haramı bırakıp, halâl yiyen insan nerede.

6464	Et öz eglü birmez hava bulnadı, tapugka tegümez özüm açtı sır Vücut artık eğilmez, heva ve heves onu esir etti; ben artık ibadetle meşgul olamıyorum; işte sırrımı açtım.
6465	Ajun kılkı barça adın boldı kör, kişi köñli tilde önin boldı kör Dünyanın tabiati tamamen değışti, insanların gönlü ile dilleri birbirine uymuyor.
6466	Vefa kitti halkta cefa üstedi, tilep bir inangu kişi kalmadı Halktan vefa gitti, cefa çoğaldı; itimad edilecek bir kimse ararsan, bulamazsın.
6468	Yakınlık yagukluk yıratdı kadaş, bağırsaklıkın kodtı edgü adaş Akrabalar arasından yakınlık ve kardeşlik uzaklaştı; artık candan arkadaşlık kalmadı.
6470	Yakınlık neçe boldı yarmak üçün, kanı iş kılıglı köni hak üçün İnsanlar para uğruna birbirlerine yaklaştılar; doğruluk ve hakikat yolunda iş gören nerede.
6473	Satıgçı kötürdi emanetlerin, bu uzlar kötürdi nasihatlerin Satıcılar emanet vasfını kaybettiler, ustalar artık nasihatten vazgeçtiler.
6475	Köni bardı keldi neçe egrilik, kanı kalmadı bir kişi teñrilik Doğruluk gitti, yerine nice egrilik geldi; Allah için iş gören tek bir insan kalmadı.
6477	Cemaat köp erdi bu mescidler az, kalın boldı mescid cemaatler az Cemaatler çok, camiler az idi; şimdi camiler çoğaldı, cemaatler azaldı.
6481	Müsülman karıştı için et yeşür, tükel inçe tegdi bu kâfir yatur Müslümanlar karıştı, birbirlerinin etlerini yiyorlar; kâfirler ise, tam bir huzur içinde yaşıyorlar.

6484	Könüller katıg boldı til yumşadı, könilik özi bardı kaldı yıldı Gönüller katılaştı, diller yumuşadı, doğruluğun kendisi gitti, ancak kokusu kaldı.
6485	Atalık kılur kör ataka oğul, oğul beg bolup kör ata boldı kul Oğul babaya babalık eder, oğul bey ve baba ise, kul oldu.
6486	Tiriglik kısıldı uzadı sakınç, baru arttı sukluk koradı sevinç Hayat zorlaştı, endişe çoğaldı; hırs ve tamah gittikçe arttı, huzur azaldı
6487	Çığay tul yetimig suyurkaglı yok, ajun tegşürüldi taırkağlı yok Fakir, dul ve yetimlere şefkat gösteren yok; dünyayı başka bir kalıba koydular da hayrete düşen kimse yok.
6489	Ajun boldı ahir törü artadı, isizlerig edgü körü artadı Dünyanın sonu geldi; nizam bozuldu; iyiler kötülere bakarak, değiştiler.
6490	Ukuşlug ukar ol biliglig bilir, yıl ay kün küniñe baru artadı Akıllı anlar, bilgili bilir; yıl, ay, gün geçtikçe dünya günden güne bozuldu.
6491	Ogul kız kemişti ata hürmeti, söküş boldı erke avuçga atı Oğul kız babaya hürmetini bıraktı; ihtiyar kelimesi insana bir hakaret sözü oldu.
6492	Kamug tegşürüldi törü öñdiler, karalı ürünli bir ök boldılar Nizam ve kanunların hepsi değişti; ak ve kara birbirinden farksız oldu.

II. KUTADGU BİLİĞ KİM İÇİN YAZILDI VE YAZILIŞ AMACI...

- Yusuf, döneminde Arapça ve Tacikçe kitapların çok, Türkçe kitapların az olduğundan bahseder. Eserin en önemli amacı; iyi, akıllı, bilgili, öfkesini kontrol edebilen, kıskanç olmayan, dili iyi kullanan, düşünerek konuşan, az ve öz konuşan, yalan söylemeyen, sözünden dönmeyen, sakin, şaraba düşkün olmayan, sövmeyen ve **ahiret** bilinci taşıyan “**örnek insan**” (kamil insan) yetiştirmektir. Örnek insan sakin hareket etmeli, **acele** etmemelidir.

acelecilik ve ahiret

632	<p>İve kılmış işler neçe yig bolur, ive bıñmış aşnı yese ig bolur Acele ile yapılan işler dâima çig kalır; acele ile pişirilen yemeği yiyen insan hasta olur.</p>
3657	<p>Bayat berdi kulka iki köz kulak, biri dünya baksa biri ukbi bak Tanrı kula iki göz ve iki kulak verdi; biri ile bu dünyaya bakarsa, biri ile de âhirete bakmalıdır.</p>
3658	<p>Elig berdi iki sunup tutguka, biri dünyaka tut biri ukbika Uzanıp elde etmek için, insana iki el verdi; birini bu dünya için kullanırsan, birini de âhiret için kullan.</p>
3659	<p>Adak berdi iki yorigu üçün, berü mañsa biri naru mañ küçün Yürümek için iki ayak verdi; biri ile bu tarafa bir adım atarsan, bir adımı, senin için zahmetli de olsa, oraya at.</p>

II. KUTADGU BİLİĞ KİM İÇİN YAZILDI VE YAZILIŞ AMACI...

- Yusuf, eser boyunca okuyucusuna karşıtlıklar içeren seçenekler sunmuştur: sever – sevmez (kişi), törü – güç, yalغان kişi – çın kişi, yüreklig – yüreksiz, süçig söz – irig söz, vefalig – cefaçı, uruglug – urugsuz, köni – egri... Sonra bu karşıtlıkların birisinden yana olmuştur. O, bilgi ve akıllıdan yana olmuş, bilgisiz ve akılsızı yermiştir. Ona göre ukuş asalet, bilgi beylik getirir. Ukuş da insana Allah'ın bir ihsanıdır. Ukuş sayesinde insan birçok iyi şeye erişir, yüce mevkiler elde eder, etrafını aydınlatır. Eserde, ukuş Ögdülmiş'in şahsında kişileştirilmiş olup ukuş şöyle bir kişidir: Doğru davranışlı, güvenilir, güzel yüzlü, iyiliklere yol açan, sakin, şefkatli, her işi düzene koyan, herkese sözünü dinleten, herkesçe sevilen, insanlara yararlı olan, uzağı gören, sorun çözen, sabırlı, yumuşak huylu, asil, alçak gönüllü...

dil ve söz söylemenin önemi

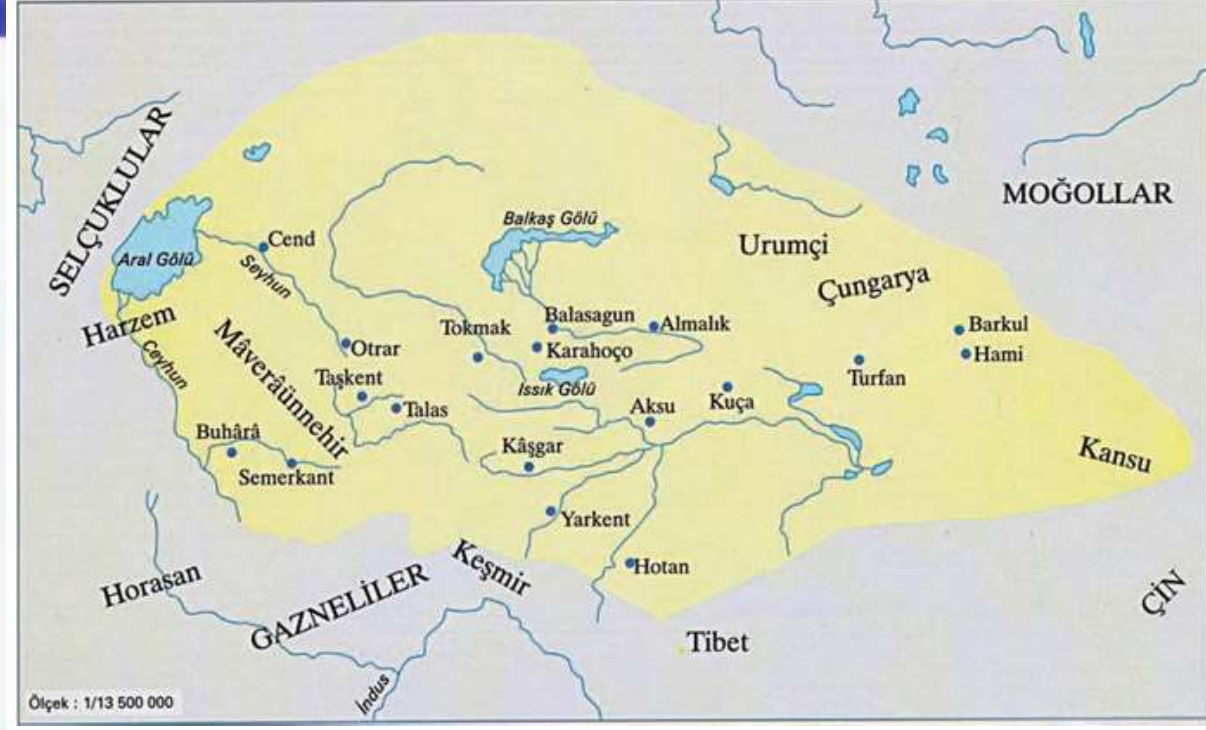
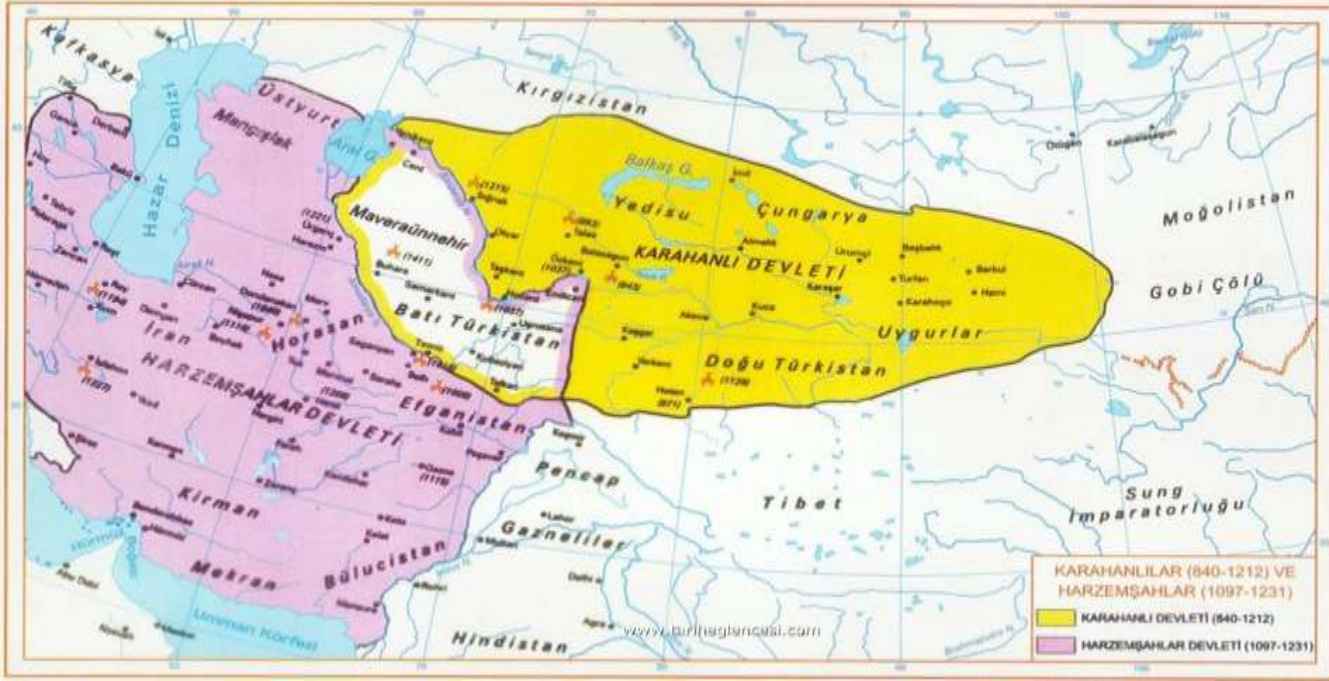
162	Ukuşka biligke bu tılmaçı til, yaruttaçı erni yorık tilni bil Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir; insanı aydınlatan fasîh dilin kıymetini bil.
163	Kişig til ağırlar bulur kut kişi, kişig til uçuzlar barır er başı insanı dil kıymetlendirir ve insan onunla saadet bulur; insanı dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider.
164	Til arslanturur kür eşikte yatur, aya evlig er sak başıñnı yeyür Dil arslandır, bak, eşikte yatar; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.
165	Tilin emgemiş er negü tir eşit, bu söz işke tutgıl özünge iş it Dilinden eziyet çeken adam ne der, dinle; bu söze göre hareket et, onu dâima hatırda bulundur.
166	Meni emgetür til idi ök telim, başım kesmesüni keseyin tilim Bana dilim pek çok eziyet çektiriyor; başımı kesmesinler de ben dilimi keseyim.
167	Sözünñi küdezgil başıñ barmasun, tiliñni küdezgil tişin sınmasun Sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut, dişin kırılmasın.

168	Biliglig bilig berdi tilke bışıg, ayâ til idisi küdezgil başıg Bilgili dil için özlü bir söz söyledi; ey dil sahibi, başını gözet.
170	Bilip sözlese söz biligke sanur, biligsiz sözi öz başını yeyür Söz, bilerek söylenirse, bilgi sayılır; bilgisizin sözü kendi başını yer.
173	Kişi söz bile koptı boldı melik, üküş söz başıg yerke kıldı kölik İnsan söz ile yükseldi ve sultan oldu; çok söz başı, gölge gibi, yere serdi.
175	Kalı mundag erse yorık utru ur, yorık utru ursa kişig yoklatur Mademki böyledir, sen fasîh dil kullan; dil fasih olursa, insanı yükseltir.
175	Kalı mundag erse yorık utru ur, yorık utru ursa kişig yoklatur Mademki böyledir, sen fasîh dil kullan; dil fasih olursa, insanı yükseltir.

II. KUTADGU BİLİĞ KİM İÇİN YAZILDI VE YAZILIŞ AMACI...

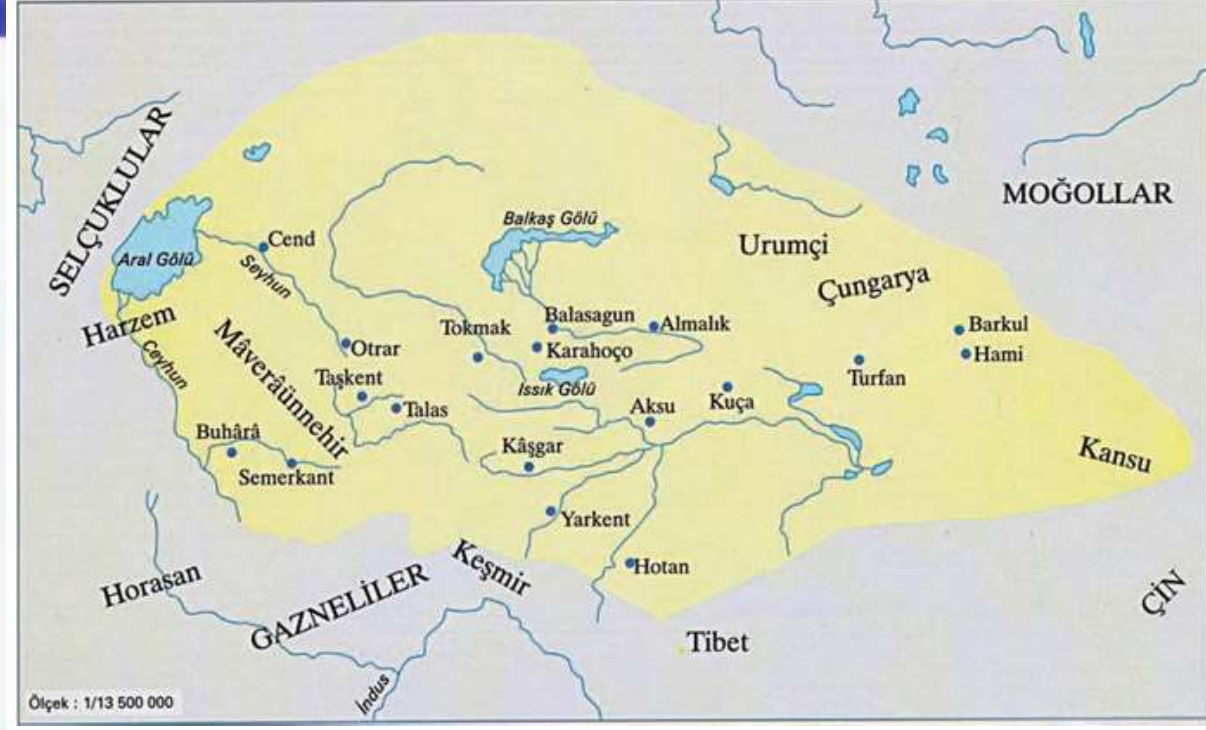
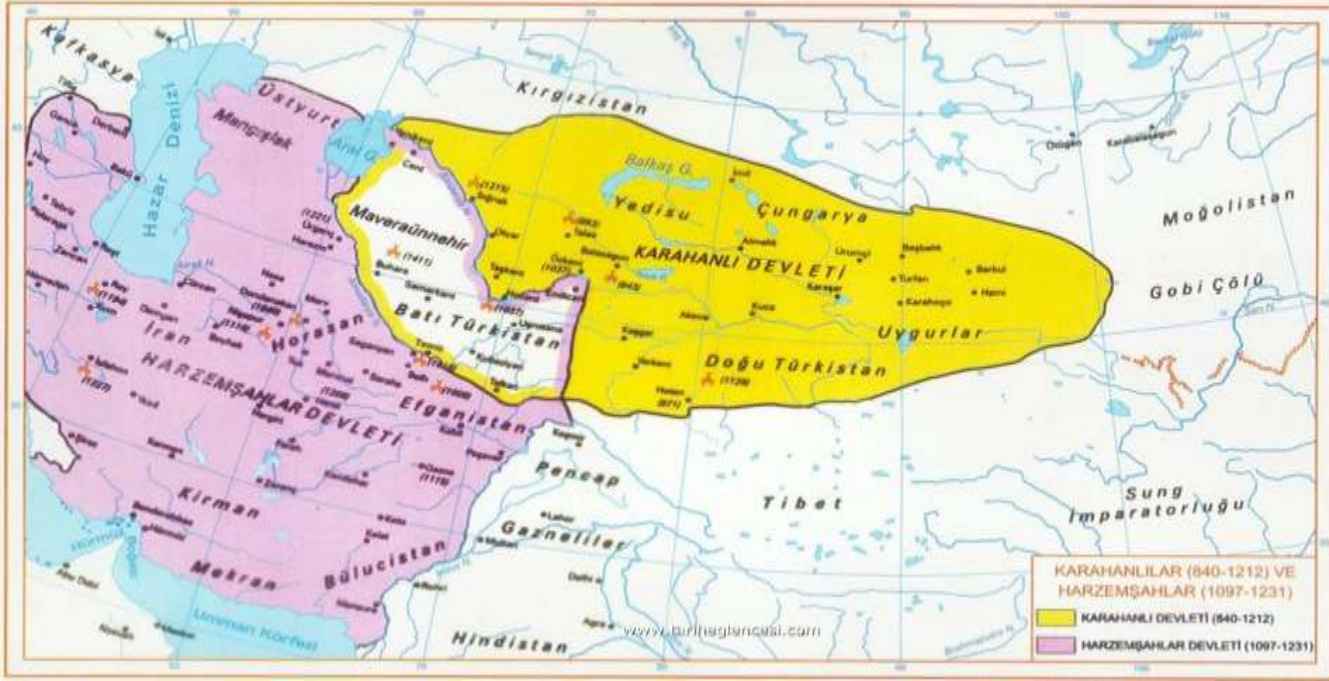
- Eserin yazılış amaçlarından birisi 11. yüzyılda Türklerin ahlak ve devlet idaresi konusundaki görüşlerini sonraki kuşaklara aktarmak, yöneticilere devlet işleriyle ilgili kuralları öğretmektir.

III. YUSUF'UN DOĞUP BÜYÜDÜĞÜ ÇEVRE VE TARİHÎ MANZARA

Yusuf (Kırgızistan) Balasagun'da doğmuştur ve Balasagun Soğd kültürünün önemli bir merkezi idi, 942'de şehir Karahanlılar tarafından ele geçirildiğinde halkın büyük bir kısmı Budist idi. Balasagun'a yerleşen Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri 960-961 yıllarında olmuştur. Bölgede Soğdlardan sonra Araplar ve İranlılar da hüküm sürmüşlerdir. Buralarda Türkler hem konar göçer hem de yerleşik bir hayat yaşıyorlardı. Agop Dilaçar'a göre Türkler İranlılar üzerinden Müslüman olmuşlardır. İslamiyet tam da bu dönemde büyük ölçüde jeopolitik gereklilikler, halkın büyük bir bölümünün Müslüman Türk ve İranlılardan oluşan Maverâünnehr'i alma isteği, Karahanlı hükümdarlarının iktidarlarını güçlendirme ve dağınık olan etnik boy ve soyları tek dinin etrafında toplama gibi sebeplerle de kabul edilmiş olmalıdır.

III. YUSUF'UN DOĞUP BÜYDÜĞÜ ÇEVRE VE TARİHÎ MANZARA:

Tam da bu zamanlarda Satuk Buğra Han Müslümanlığı kabul eden ilk Karahanlı Han'ıdır ve Abdülkerim adını almıştır. Bunda Müslüman olmayan Doğu Karahanlı Han'ı amcası Oğulçak Kadir Han'a karşı Müslüman Samani ve Karlukların desteğini almak istemesi de etkili olmuştur. Karahanlıların Müslüman olması Maverâünnehir ve Horasan bölgesinin ele geçirilmesini kolaylaştırmıştır. Karahanlılar döneminde Şamani Maniğaiist ve Budist Türkler de bulunmaktaydı. Karahanlıların Müslüman olması Aral Gölü ile Hazar Denizi arasında yaşayan Oğuzların da 10. yüzyılın sonunda Müslüman olmalarında etkili olmuştur. Türkler tek Tanrı inancından sonra İslamiyet ile birlikte cihangirlik özelliklerini tekrar öne çıkarmışlardır. Bir yandan da tabii eski dinlerinden kalan pek çok âdet Türkler arasında yaşamaya devam etmiştir.

IV. YUSUF'UN EĞİTİMİ

- Yusuf Has Hacib, iyi bir tahsil görmüş devrindeki mevcut pek çok ilmi öğrenmiştir. Eserinden onun Arapça ve Farsça bildiği, Budacı ve Manici Uygur Türklerinin edebiyatına vâkıf olduğu, Çince ile ilgilendiği, İslami ilimlere hâkimiyeti, **iyi** bir okur, iyi bir düşünür ve iyi bir yazar olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca şairin eserindeki işaretlerden döneminin ve öncesinin devlet adamlarının, edebiyatçılarının, bilginlerinin ve filozoflarının eserlerini okuduğu muhakkaktır.

903

Bu edgü ağış teg ağır agguka, yavuz neñ iniş ol uçuz bulguka
İyi, yokuş tırmanmak gibidir, güçtür; kötü şey iniş gibidir, kolayca elde edilir.

V. ESERİN YAZILDIĞI YER

- KB, Buğra Han döneminde Hakani diliyle (Karahanlı Türkçesiyle) Balasagun'da yazılmaya başlanmış; 1068'de Doğu Karahanlı Devleti'nin başkenti ve dönemin önemli bir kültür merkezi olan Kâşgarlı Mahmud ve daha pek çok bilgininin yetişmiş olduğu Kâşgar'a gitmiş, 1069 yılında eserini orada tamamlamıştır. Bu tarih eserin 6495. beyitinde kaydedilmiştir. Yusuf'un Balasagun'dan ayrılıp Kaşgar'a gelme sebeplerinden birisi de Türk Hakanlığı'nın 1041 yılında Batı ve Doğu olarak ikiye bölünmesi ve iki hakanlığın arasında sürekli çekişmelerin devam etmesidir.

VI. KUTADGU BİLİĞ ESER ADININ BUGÜNKÜ TÜRKÇESİ

350	Kitab atı urdum kutadgu bilig, kutadsu okıglıka tutsu elig Kitabın adını Kutadgu bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyin.
351	Sözüm sözledim men bitidim bitig, sunup iki ajunni tutgu elig Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım; bu kitap uzanıp, her iki dünyayı tutan bir eldir.

kutadgu bilig “mutluluk veren bilgi” (genel)

kutadgu bilig “mutlu olma bilgisi” (Ercilasun, 2003)

kutad- “devlet yönet-” > “devlet yönetme bilgisi”

(Adalıoğlu, 2013)

VII. ESERİN BEYİT SAYISI

6520 beyitlik eser, üç ilave kısmı ile 6645'i bulmuştur. 6645 beyit ve 173 dörtlükten oluşan mesnevi tarzında yazılmış manzum bir eser olan Kutadgu Bilig, nazım ve nesir hâlinde ön söz mahiyetinde olan iki bölümle başlamaktadır. Her iki bölüm de sonradan müstensihler tarafından ilave edilmiştir. Asıl metin **Kün-Togdı, Ay-Toldı, Ögdülmiş ve Ogdurmuş** adlı kahramanların karşılıklı konuşmaları ile oluşturulmuştur. Eser, Karahanlı hükümdarı Tavgaç Uluğ Buğra Kara Han Ebu Ali Hasan b. Süleyman Arslan Kara Han'a sunulmuştur:

60	Melikniñ öñinde okımış munı, Bu tavgaç kara bugra hanlar hanı. Bu hanlar hanı, Tavgaç Kara Buğra Han'ın huzurunda eserini okumuş.
109	Bayat berdi devlet ay terken kutı, anıñ şükri kılgu okıp miñ atı Ey devletli hükümdar, Tanrı sana saadet verdi; adını bin kere zikrederek, ona şükür lâzımdır.
112	Talu neñ tañuk tuttı miñ miñ elig, munu kıl tañukı kutadgu bilig Binlerce el, hediye olarak, ona çok nadide şeyler sundu; işte sen de bu Kutadgu bilig'i hediye et.
113	Oların tañukı kelir hem barrır, meniñ bu tañuk boldı menü kalır Onların hediyesi gelir, geçer; bu benim hediyem ise, ebedî kalır.

VIII. KUTADGU BİLİG'in başlangıç kısmı

Mensur ve manzum giriş bölümlerinden sonra;

Tengri azze ve celle ögdisin ayur (Tanrı azze ve celle medhini söyler),
Yalavaç aleyhisselam ögdisin ayur (Peygamber aleyhisselamın medhini söyler),

Tört sahabening ögdisin ayur (dört sahabenin medhini söyler),

Yaruk yaz fashın Ulug Bugra Han ögdisin ayur (ışıklı bahar mevsiminin ve Ulug Buğra Han'ın methini söyler),

Yiti yulduz on iki ükekni ayur (yedi yıldız ve on iki burcu söyler)

başlıklı bölümler yer alır.

Bu başlıklardan sonra insanoğlunun değerinin bilgi ve akıldan geldiği, dilin meziyeti, kusuru, faydası ve zararı belirtilir. Şair, okurlarından doğabilecek hata veya yanlışlar sebebiyle af diler ve iyilik etmenin yararları, bilgi ve aklın meziyetleri, kitabın adı, manası ile birlikte ihtiyarlığından bahsederek on ikinci bölüm itibarıyla esas konuya geçer.

IX. KUTADGU BİLİG'İN TEMELLERİ

Kutadgu Bilig, her birine Türkçe adlar verilen dört önemli temel üzerine bina olunmuştur. Eser alegorik bir eserdir, Alegori, bir şey söyleyip başka bir şey kastetmektir:

köni törü (doğru kanun) = Kün-Togdı Elig : kagan . “Elig” unvanı etkisi bakımından “kara” unvanından aşağıdır, doğuda oturan hakanın emrinden olan anlamına gelir.

kut (saadet, devlet) = Ay-Toldı : vezir

ukuş (akıl) = Ögdülmiş : vezirin oğlu

akıbet (kanaat) = Odgurmuş : vezirin kardeşi / akrabası

bu kün togdı elig tidim söz başı “Önce Kün-Togdı hükümdardan bahsettim”

anıñdın yaruyur ıduk kut küni “Ey iyi insan, bunu izah edeyim”

yörügin ayayın ay edgü kişi “Sonra Ay-Toldı’dan söz açtım”

basa aydım emdi bu ay toldını “Mübarek saadet güneşi onunla parlar”

bu kün togdı tigli törü ol köni “Bu Kün-Togdı dediğim doğrudan doğruya kanundur”

bu ay toldı tigli kut ol kör anı “Ay-Toldı ise, saadettir”

basa aydım emdi kör ögdülmişig “Bundan sonra Ögdülmiş’i anlattım”

ukuş atı ol bu bedütür kişig “O aklın adıdır ve insanı yükseltir”

anıñda basası bu odgurmış ol “Ondan sonrakisi Odgurmış’tır”

munı akibet tip özüm yörmiş ol “Onu ben akıbet olarak aldım”

bu dört neñ öze sözledim men sözüg “Ben sözü bu dört şey üzerine söyledim”

okısa açılğay yitig kıl közüg “Okursan, anlaşılır; iyice dikkat et.”

Aytoldı'nın Küntogdı'ya vasiyeti...

1370	<p>Ölüm kelmez erken ölümke itin, tiriglik üdinde tapug kıl tapın Ölüm gelmeden, sen ölüme hazırlan; hayatta iken, Tanrının emirlerini yerine getir; ibadette kusur etme.</p>
1375	<p>Özün otka atma bu dünya üçün, hava boynı biçgil et özke öçün Bu dünya için kendini ateşe atma; vücuttan öcünü al, nefsin boynunu kopar.</p>
1378	<p>Yakın tut özünke kişi edgüsi, isizdin yırak tur tokıgay yası İyi insanları kendine yakın tut; kötülerden uzak dur; zararları dokunur.</p>
1402	<p>Saran bolma ilig akı bol akı, kalır menü ölmez akılık atı Ey hükümdar, hasis olma, cömert ol, cömert; cömertliğin adı ebedî kalır, ölmez.</p>
1405	<p>Seninde ozakı ajun begleri, ajun kodtı bardı yatur kör guri Senden önceki dünya beyleri de dünyayı bırakıp gittiler; işte mezarları, yatıyorlar.</p>
1415	<p>İrig sözlemegil kişike tilin, irig til ot ol kör küyer teg yalın İnsanlara kaba söz söyleme; kaba söz alev alev yanan bir ateştir.</p>
1422	<p>Osal yalñuk oğlu üküş neñ tirer, yegüke tegirmü sakınmaz birer Gafil insanoğlu çok mal toplar; kendisine yemek nasip olacağını, bunu düşünmez bile.</p>
1453	<p>İki üdte kılma kayu erse iş, hava övke kelse serip kısqu tiş Heves ve öfke anında hiç bir iş yapma; her iki hâlde de dişini sık, sabret.</p>
1468	<p>Ogul kız sebebi ata ol ana, kılınç artasa ya itilse yana Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur.</p>

X. KUTADGU BİLİĞ NÜSHALARI

1.Fergana: Fergana ilinin Nemengan şehrinde bulunmuştur. 14. yüzyılın ilk yarısında Çağatay Hanlığı idaresindeki Harezmi sahasında istinsah edilmiş olmalıdır. En eski ve en mükemmel nüsha olarak bilinir. Sülüs yazısıyla yazılmış ve 223 varaktan oluşan nüsha günümüzde Özbekistan İlimler Akademisinde dir.

2.Kahire: 1374 yılında önce istinsah edilmiştir. 5800 beyittir.

3.Viyana (Herat): 1439'da Herat'ta Uygur harfleri ile istinsah edilmiştir.

4. nüsha olarak da Reşit Rahmeti Arat tarafından okunan metni gösteren araştırmacılar da vardır.

XI. BALASAGUNLU YUSUF'TAN YUSUF HAS HACİB'E

Hacib, “kapıcı, kapıcı başı” demektir. Türkçede **tayangu** hacib; **bırık, ulug tayangu** ise hashacib karşılığıdır. Karahanlılar'da ulu hacib saray teşkilatında hükümdardan, bütün devlet teşkilatında da hükümdar ve vezirden sonra gelen en büyük makam sahibiydi. Karahanlılar'da hacib hükümdarla halk arasında bir aracı idi; halk dileklerini hacib aracılığı ile hükümdara iletebilirdi. Karahanlılar'ın ünlü hacibi Yusuf, ulu hacibin hükümdarın ve bütün ülkenin kendisine güvenebileceği, halkın duasını alacak soyu temiz ve iyi ahlaklı bir kimse olması gerektiğini söyler.

XI. BALASAGUNLU YUSUF'TAN YUSUF HAS HACİB'E

Karahanlı Devleti'nde hacib, idare edenin idare edilenlerle ilişkilerini düzenleyen görevlidir. Yusuf Has Hacib, ulu hacibin **hükümdarın gören gözü** olduğunu söylerken bunu anlatmak istemiştir. Devlet ve saray görevlilerinden maruzatta bulunacak kimseleri ilk önce hacibin bizzat kendisi kabul eder, hazinedar ve kâtip gibi yüksek rütbeli memurlardan elbiseci ve ayakkabıcı gibi zanaatkârlara kadar herkesi dinlerdi. Bilhassa fakir, dul, öksüz ve yetimlerin istek ve şikâyetlerini hükümdara arz etmek onun başlıca vazifesiydi. Hak talebinde bulunanları kabul ederek Divan'da onlara yol göstermek ve hükümdarın huzuruna çıkarmak da hacibin en mühim görevleri arasındaydı. Huzura kabulle ilgili merasimi düzenlemek, örf ve âdetlerin yerine getirilmesini sağlamak da hacibin işlerinden sayılıyordu.

XI. BALASAGUNLU YUSUF'TAN YUSUF HAS HACİB'E

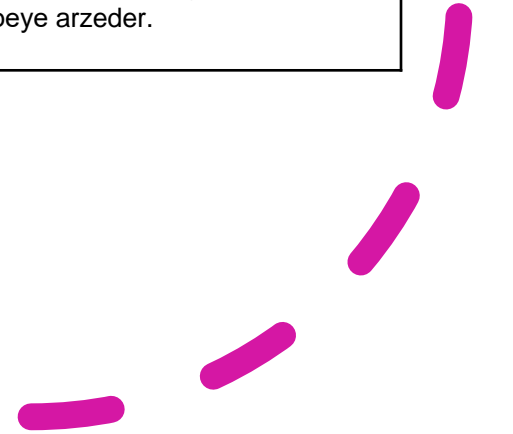
Hacibin bir görevi de elçilerle ilgilenmekti. Elçilerin geliş gidişlerinde hacib onları karşılayıp uğurlar, dönüşlerine izin verilmesini sağlar ve hediyelerini temin ederdi.

Bizzat Ögdülmiş Ulu Hacib'i şöyle nitelendirir: **iyi davranışlı, soylu, sözü doğru, tok gözlü, hayâlı, temiz, zeki, bilgili, akıllı olmalıdır; akıllı kişi uyanık olur ve halkı bir arada tutar. Rüşvet almamalıdır. Yüzü güzel, saç sakalı düzgün, mert, dindar, takva sahibi olmalı; Gönül sahibi, sakin tabiatlı, alçak gönüllü, şefkatli, fakir, dul ve yetimi koruyan, zeki, töreyi iyi bilen, yumuşak, tatlı dilli, güler yüzlü, sabırlı, uyanık, özü sözü bir, okumuş birisi olmalı.**

**XI.
BALASAGUNLU
YUSUF'TAN YUSUF
HAS HACİB'E**

2436	Ulug hâcib artık bütün çın kerek, bu çınlık bile ked bütün din kerek Ulu hâcib çok emniyetli, dürüst ve bu doğrulukla birlikte de iyi ve dini bütün bir insan olmalıdır.
2442	Közi tok kişi işte almaz orunç, orunç alsa hâcib bolur beg külünç Gözü tok olan insan vazife başında rüşvet almaz; hâcib rüşvet alırsa, bey gülünç duruma düşer.
2458	Yüzi körki körklüg kerek hem yülüg, togan ersig ünlüg sözi belgülüg Hâcibin yüzü ve kıyafeti güzel, saç sakalı düzgün, erkek sesli ve açık sözlü olmalıdır.
2497	Ugrında erse kişi başlagu, törüsin tokusin yazım kılmağı Yol ağzında ise, insanlara rehberlik eder; merasim, örf ve âdetin yanlış yapılmamasına dikkat eder.
2498	Çıgay tul yetim kıssa berse ötüğ, anı barça tırlap ötüñse ötüğ Fakir, dul, öksüz ve yetim dileklerini dinler ve bunları beye arzeder.

XII. KUTADGU BİLİG'DE YABANCI ETKİSİ VAR MI?

Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönemin Türk toplum hayatında İslamiyet'le birlikte değişme ve gelişmelerin yaşandığı bir geçiş dönemi olduğu göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte Kutadgu Bilig üzerinde araştırma yapanlar özellikle eserdeki bazı sahnelerden yola çıkarak başta **İslam kültürü** olmak üzere, **Hint, İran, Çin** ve **Yunan** etkisi olduğunu öne sürerler. Kutadgu Bilig'de kısmi de olsa yabancı etkilerin mevcudiyeti hissedilmektedir. Ancak, İslam ve onun bünyesinde intikal eden İran kültürünün haricindeki diğer kültürlerin tesirini ortaya çıkarmak pek kolay gözükmemektedir. Şehname ve KB başlangıcından itibaren anlatı farklı konularla ilerler. Şehname bir destan niteliğinde iken KB kurmaca da olsa gerçek dünyaya daha yakındır. Şehname'de **Gazneli Sultan Mahmud'un eserin yazılması için teşviği** öne çıkarken KB tamamen Yusuf'un kendi isteği ile yazılmış denebilir. KB bir kurmaca metindir ama idealize bir dünya çizer.

Eserde ne kadar Çin etkisi bulunduğu konusunda Li-Chuan "Konfiçyüs'ün öğrencileriyle karşılıklı konuşmalar içeren, başarılı bir vezirin nasıl olması gerektiğini anlatan, hükümdara öğüt veren birkaç eser"i Yusuf'un görmüş olabileceğini iddia etmiştir.

XII. KUTADGU BİLİG'DE YABANCI ETKİSİ VAR MI?

KB ile benzerlikler gösteren bir eser de Nizamü'l-mülk tarafından Selçuklu Sultanı Melikşah (1077-1078)'ın buyruğu üzerine yazılan **Siyaset-nâme**'dir.

KB'de yüksek Uygur kültürü ve Orhun yazıtlarının da izleri görülmektedir: KB: Fakiri zenginleştirmeli ve açığı doyurmalıdır. = Orhun Yazıtları: Çıplak halkı giysili, fakir halkı zengin ettim; az halkı çoğalttım.

İnalçık, Kutadgu Bilig üzerindeki İran tesirini fazla abartmamak gerektiğini, çünkü Türk ve İran kanun ve siyasi hâkimiyet anlayışları arasında büyük farklar mevcut olduğunu belirtmiş, İran devlet geleneğinde hükümdarın mutlak otoritesi söz konusu iken, **Kutadgu Bilig'de yani Türk devlet anlayışında, hükümdarın "törü"den ayrılmaması, doğru kanunların uygulanması ile mümkün olduğunu** söylemiştir. Yani adalet hükümdarın bir bağışlama fiili değil, "törü"nü doğru ve tarafsız şekilde uygulanmasıdır; Kutadgu Bilig'deki yönetim anlayışı ve yöneticilerde bulunması gereken nitelikler çoğunlukla **Türk siyaset anlayışını yansıtır.**

XIII. BİR SİYASETNAME OLARAK KUTADGU BİLİĞ

Kutadgu Bilig sultan, vezir ve devlet adamlarına siyaset sanatı konusunda pratik yol gösteren, idari aksaklıkları gidermek için siyasi ve ahlaki öğütler veren eserler ile siyaset ve devlet idaresini, felsefi ve idealist açıdan ele alan eserler sınıfına dâhil edilebilir.

Yusuf Has Hacib eserde, toplumu oluşturan çeşitli sınıf ve zümrelerin yapısını ve değerini, **onlara karşı hükümdar tarafından izlenmesi gereken davranış ve tutumları** belirler. Böyle olmakla birlikte, Kutadgu Bilig'in, devrin idarecilerine ve devlet adamlarına pratik tavsiyelerde bulunan ve **adaletli bir yönetim oluşturmalarını** istemek amacıyla ahlaki telkinler veren, tarihin tanınmış şahsiyetlerinin yaptıklarından örnekler sunan **öğüt kitapları** durumundaki siyasetnâme (nasîhâtu'l-mülûk)'lerden farklı ve özgün bir yapısı vardır.

XIII. BİR SİYASETNAME OLARAK KUTADGU BİLİĞ

Siyasetnamelerin klasik kaynakları arasında, İnan krallarının hayat hikâyelerini anlatan eserlerle Abbasilerin ilk devirlerinde idarecilik görevi yapan Fars kökenli devlet adamlarının eserleri yer alır. Klasik kaynaklar arasında, Hint filozof ve krallarının siyasi ve ahlaki hikmetleri ile Sokrates, Eflatun ve Aristo gibi Yunan filozoflarının, Galen ve Hipokrat gibi tabiplerin ve başta Büyük İskender olmak üzere Rum krallarının ve devlet adamlarının siyasi tecrübelerini içeren bilgiler ve metinler de bulunmaktadır. Ayrıca Uzakdoğu Çin kültürüne mensup filozof ve kralların siyasete dair kuralları ve uygulamaları ile İslam öncesi Arap krallarının hikâyeleri ve siyasi tecrübeleri de siyasetnâmelerin klasik kaynakları arasında zikredilmektedir.

XIII. BİR SİYASETNAME OLARAK KUTADGU BİLİĞ

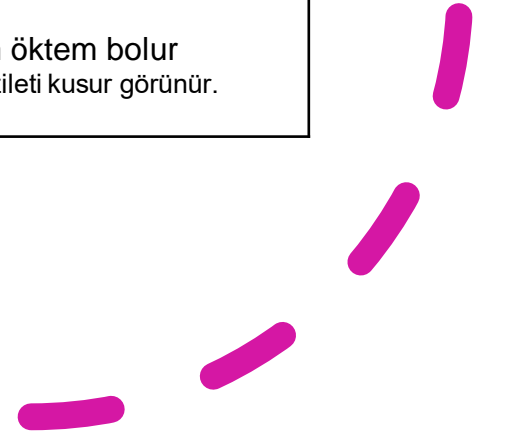
Türk folkloru, atasözleri, siyaset ve medeniyet kavramları, eski Türk büyüklerinin vecizeleri, “Ötüken Begi, Türk Hakanı, İl-kend Begi, Yagma Begi, Uç Orud Hakanı / Ajun Tutguçı, Ajun İlçisi, İlçi Beg; Alp Er Tonga...” gibi önemli şahsiyetlerden bahsedilmesi eserin kaynaklarının felsefi muhtevasının öncelikli olarak Türk kültürü olduğunu gösterir. Eserin özellikle giriş kısmı, İslami eser yazım geleneğine uygun kaleme alınmıştır. Bu durum eserin, İslami bir gaye ile yazıldığını ortaya koyduğu gibi Yusuf’un, İslami devir kültürünü iyi bildiğini de ortaya koymaktadır; İslam kültürü eserin diğer dayanağıdır.

XIV. KUTAGDU BİLİG'DE DEVLET MODELİ

Arslan, Kutadgu Bilig'in **teokratik** bir model önerdiğini söyler. Bunu muhtemelen Yusuf Has Hacib'in hükümdara "şeriat yolunu tut" tavsiyesini içeren bazı beyitlerinden çıkarmış olmalıdır. Ancak, ona göre, devlet her ne kadar teokratik ise de hükümdar (ilig, beg), ne bir zorba, ne bir despot, ne de bir Makyevelist prenstir. O, âdil kanun yapar, başta bilginler olmak üzere birçok danışmanı vardır; halka karşı adil ve merhametlidir, halka doğru yolu gösteren, erdemleri öğreten, bilgiyi her şeyin üstünde tutan bir ahlak sembolüdür.

472	Bilig kıymetini biliglig bilir, ukuşka ağırlık biligdin kelir Bilginin kıymetini bilgili bilir, akıla hürmet bilgiden gelir.
473	Negü bilge telve bilig kadrini, bilig kayda bulsa biliglig alır Bilginin kıymetini deli nereden bilecek; bilgiyi, nerede bulursa, bilgili alır.
534	Kimi sevse aybı kör erdem bolur, kimi sevmese erdem ökem bolur İnsan kimi severse, onun kusuru fazilet olur; kimi sevmezse, onun fazileti kusur görünür.

XIV. KUTAGDU BİLİG'DE DEVLET MODELİ

Dilaçar, devlet modelini, insan haklarına saygılı ve hakları koruyucu adil bir hukuk düzeni kuran, hukuk kurallarına uygun davranan, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı olan devlet olarak tarif ediyor. Kutadgu Bilig'i de **hukuk** devleti modelini öneren bir eser olarak görüyor.

Başka bir araştırmacı **demokratik** bir modelden bahseder. **Adaleti esas alan, adaletin yerine getirilmesi için kanunun doğru uygulanmasını (köni törü) öneren, halka karşı himayeci, koruyucu ve merhametli bir devlet modeli** önerilmektedir. Yusuf Has Hacib'e göre, halkı ve devleti yönetmenin tek amacı 'adalet' olmalıdır. Hükümdar, adil kanunlar koyarak halkı adaletle yönetmelidir. Bu model de "hukuk devleti" olarak adlandırılmaktadır.

XV. DÜNYEVİ DUYGULAR

sevgi

1897	Kamug neñke örtüg bolur baksa köz, köñülke yok örtüg munı bilgü öz Göz için, bakarken, her şey örtülü olabilir; fakat gönül için örtü yoktur; bunu bilmelisin.
1898	Sever sevmezin öz bileyin tese, köñülke baka körgü bilgey basa Sevip sevmediğini anlamak isterse, insan gönüle bakmalı; bu gönülden anlaşılır.
1899	Sevügler yüzinde bolur belgü neñ, közin közke tikse anı bilgü teñ Sevgililerin yüzünde bunu belirten bir alâmet bulunur; göz-göze gelince, onlar birbirlerini anlarlar.

arkadaş seçimi

4193	Özünke teñeşi tutungıl adaş, teñeşlig teñeşi bile ol tüdeş Kendine denk olan kimseyi ahbap edin; insan ancak kendisine denk olan ile hem-renk olabilir.
4194	İsiz iş tutunma yırak tur teze, isiz iş azıtur seni yol öze Kötüyü arkadaş edinme, ondan uzak dur, kaç; kötü arkadaş seni yolundan şaşırır.
4196	Kamug neñni kördüm öz ügrün yorır, kişi yılkı kuş kurt öz ügrin bilir Nereye baktım ise, her mahlûkun kendi hem-cinsi ile gezdiğini gördüm; insan, hayvan, kuş-kurt hem-cinsini bilir.
4198	Sığırçuknı kördüm uçar kak ara, teñin baktım erse ikigü kara Sığırıcığ gördüm, kaklar arasında uçar; arkadaşlarına bakınca, gördüm ki, ikisi de karadır.
4200	Uçar kuş işin bildi tuttı ügür, kişi sen katılgı kişigni üdür Uçar kuş bile eşini bilir ve sürüsünü bulur; sen insansın, içine karışacağıın adamları seç.

XV. DÜNYEVİ DUYGULAR

sevgi

4248	Seniñde uluğun seni tepsegey, uçuz bolga özün ökünçler yegey Senden büyükler seni çekemezler; sen de itibardan düşer ve peşiman olursun.
4249	Yeme tepsegey kör saña teñ tuşun, körülmege edgün tünergey künün Seninle müsavi derecede olanlar da seni çekemezler; yapmış olduğun iyilikler görülmez ve günün geceye döner.
4250	Seniñde kiçigin saña tapsula, tilemegey edgün tepizlik bile Senden küçükler sana haset ederler; çekememezlik yüzünden, senin iyiliğini istemezler.
4253	Tepizlik ig ol bir otatgu uzun, yemişi anı yer sızar bu özün Çekememek bir hastalıktır ve uzun bir tedaviye muhtacdır; onun yediği kendisini yer ve o kendi kendisini eritir.

hitap

4310	Seni siz teseler anı siz tegil, takı anda yegrek yanut sözlegil Sana "siz" diyenlere sen de "siz" tabirini kullan; mukabelede daima karşındakinden daha nazik davran.
4311	Kaya yañkusındın kodı bolmagıl, seni sen teseler anı senlegil Kaya yankısından daha aşağı kalma; sana "sen" diyenleri sen de senle.

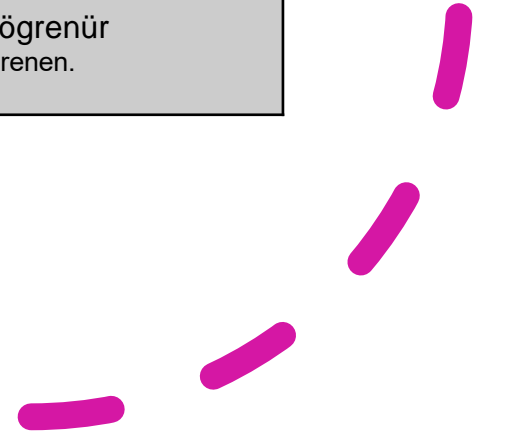
XVI. KUTADGU BİLİG'DE NELER ÖĞÜTLENİR?

Tanrı'ya bağlılık,
akla ve bilgiye **değer** verme,
dinlemek ve okumakla bilgi öğrenme,
doğruluk,
hayırseverlik,
temiz düşünce,
dünyaya ve **geçici** zevklere düşkün olmama,
dile, boğaza ve nefse hâkim olma,
disiplin, kanun ve adalet sağlama;
çocuklara şefkat, hizmetçilere insaf,
gelenek ve göreneklere bağlılık,
ılımlılık,
hesaplı iş görme,
ağırbaşlılık, göz tokluğu, gönül alçaklığı,
En önemlilerden biri olmak üzere, iyi ad bırakmak.

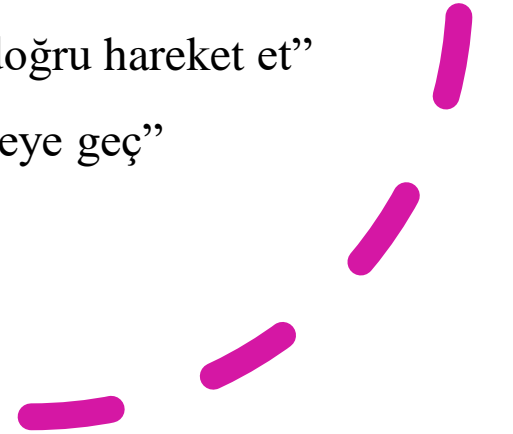
XVI. KUTADGU BİLİG'DE NELER ÖĞÜTLENİR?

1049	Enigli agar ol agıglı ener, yaruglı tunar ol yoriglı tınar İnen yükselir, yükselen iner; parlayan söner ve yürüyen durur.
1388	Anasında tugsa atansa atı, musafir bolup mindi üdlele atı Anasından doğup, adı verilince yolcu olarak, zamane atına biner.
1389	Küni bir mañım ol tüni bir mañım, iletür ölümke kuritur eñim Gündüzü bir adım, gecesi bir adım; bu at onu ölüme götürür ve benzini soldurur.
3217	Kişi iki türlüğ kişi atanur, biri öğretigli biri öğrenür İki türlü insana insan derler: biri öğreten, biri öğrenen.

YUSUF'UN DUASI

saña ok sığındım bayat sen küdez “ey Tanrı sana sığındım, sen kendin koru”
bu gaflet usındın mini odgura “bu gaflet uykusundan beni uyandır”
uvutsuz kuluñ men yazukum telim “ben utanmaz bir kulunum, günahım çoktur”
tüzünlük seniñdin kelür belgüre “sen rahimsin, şefkat senden gelir”
saña yazdı sindin küredi özüm “sana karşı günaha girdim, senden kaçtım”
bu kün sıgnu keldim saña yalvara “bugün yalvararak, tekrar sana sığınıyorum”
negüke inandıñ aya muñlug öz “ey muhtaç vücut, neye inandıñ”
kayuka tayandıñ körür köz köre “göz göre göre neye dayandıñ”
yoluñ tüzgil emdi yorıkıñ köni “şimdi yolunu düzelt, doğru hareket et”
özüñ iki ajunda bulgıl töre “her iki dünyada da başköşeye geç”

YUSUF'UN DUASI

sevinçin süzilmiş bu dünya bütün “bu dünyanın her tarafı zevkle doludur”

munı kod takı bir ajunça köre “onu bırak, öteki dünyaya bak”

tiliñ tıd boguz yığ udıma öküş “dilini tut, boğazına hakim ol, çok uyuma”

közün yum kulak tu bir inçin tura “gözünü yum, kulağını tıka ve böylece huzur içinde yaşa”

ya rab yarlıkagıl kamug müminig “ey Rabbim bütün müminleri affet”

telim rahmetiñdin tükel turgura “bol rahmetini onlardan esirgeme”

tegür savçımızka tümen miñ selam “peygamberimize ve onun dört arkadaşına da”

tüzü tört işiñe takı ertüre “binlerce selam ulaştır” (6637-6645)

